

II / D / II

EK : MUSTAFA SUPHI ÜSTÜNE İKİ NOT

Kırım'da (Kollontay'la vb.)

Yakın olmak için Anadolu'ya
Kırım'a taşındı Mustafa Suphi
«Yeni Dünya»sıyla...
Ve koyunlarında muska yerine
Mustafa Suphi'nin türkçeleştirdiği
«Komünist Manifestosu»nu taşıyarak
geçerlerken anayurda
işçiler ve askerler
Odesa üstünden gemilerle;
...

Önder Sağlam'ın derlediği *Ölümsüz Savaşçı Mustafa Suphi* başlıklı küçük bir kitapta (İstanbul: Ürün Yay., 1978), M. Ozeraner adlı bir Sovyet yazarının «Destanlaşan Bir Devrimci» diye dilimize çevrilmiş bir makalesi var (s. 71-97). Burada, yazarın Mustafa Suphi'yle 1919'da Kırım'da birlikte bulunmuş iki kişiyle yaptığı röportajlar çok ilginç: Bolşevik Partisinin Kırım Yöre Komitesi üyesi Simyon Maksimoviç Mirniy ve Mustafa Suphi'nin grubunda çevirmen ve danışman olarak çalışan Gavril Andeviç Keremitçi.

1) Ataç Behramoğlu, *Mustafa Suphi Destanı*, III. Bölüm, 4 (İstanbul: Sanat Emeği Yay., 1979), s. 110. Bu alıntıyı, M. Suphi'nin yarım kalmış Manifesto çevirisini yukarıda aktardıktan sonra, her güzel sözün (ya da şiirin) doğru olması gerektiğini (et vice versa / ve tersine) hatırlatmak için veriyorum.

Mirniy, yazara şunları anlatmış: Moskova'da «Ulusal Halk Komiserliğinde, Kırım'a gitmek için hazırlanan bir grup Türkün başında bulunan Mustafa Suphi ile karşılaştım. Suphi bizde çok iyi izlenim bıraktı. Konuşmamız sırasında o sürekli olarak Kırım ve oradaki durumla ilgili sorular soruyor ve anayurdu Türkiye'ye daha yakın olmak için hemen Kırım'a gitmek istiyordu. Dönüşte Harkof'a kadar Türk grubuyla birlikte geldik. Trende M. Suphi'yi daha yakından tanıma olanağını bulduk çok iyi Fransızca konuşuyordu. Rusçayı henüz pek beceremiyordu. Yolculuğumuz sırasında M. Suphi cana yakın bir kişi olduğunu gösterdi. O, ince bir alayla Sinop'tan nasıl kaçtığını ve kayıkla Kırım'a nasıl geldiğini anlattı. M. Suphi sade, içten ve doğulu devrimcilere özgü romantizmiyle bize kendisini çok sevdirmişti. Karadeniz'den Türkiye'ye nasıl geçilebileceğini düşünüyordu. Harkof'tan sonra ateş boyunda ilerleyen Sovyet ordu birliklerinin peşi sıra gittik. Bu, Kırım'a hergün biraz daha yakınlaşan Beyaz Orduları ve yabancı saldırganları bozguna uğratan 1'inci Dneprovski avcı tümeniydi. Bu tümenin politik komiseri Sevastopol'da Komsomol örgütünü kuranlardan bolşevik Balaklavali, Kırımlı Rum Orion Aleksakis'ti. Aleksakis'la tanışan M. Suphi uzun süre onunla arkadaşlık etti. Daha sonra Kırım'da sık sık buluşurlardı. Arasıra bizde toplanıyorduk. Ve çeşitli konular üzerinde tartışıyor, konuşuyorduk. Bu toplantılara Dibenko ile o zaman Kırım'da bulunan Kollontay²'da katılıyordu. Burada M. Suphi'nin bütün karmaşık sorunları diyalektik materyalizm açısından sade ve açık bir biçimde ortaya koyması, bizde derin izlenimler bırakmıştı.»

Bu açıklamalara, Kırımlı bir Ermeni olan Keremitçi de şunları eklemiştir: «Mustafa Suphi, Kırım'da Parti Yöre Komitesi'nde Müslümanlar Seksiyonu'nun yönetmeniydi. Biz onunla sık sık kentlere ve köylere gidiyorduk... İnsanlar M. Suphi'yi ilgiyle dinliyordu. Sorular soruyorlar ve her zaman ondan açık ve akıllıca yanıtlar alıyorlardı. M. Suphi nerede konuşsa, büyük bir canlılık, neşe, onaylama haykırırları, coşkun alkışlar kopuyor, duyuluyordu. M. Suphi, Türkiye'den

2) Sovyet devriminin en renkli kişilerinden olan bu kadının çeşitli yazılarından derlenmiş bir kitap, dilimize de aktarılmış bulunmaktadır:

Alexandra Kollontai, cev. Akşam Göztok, Marksizm ve Cinsel Devrim (Ankara: Bilgi Yay., 1974).

gelen herkesle görüşmek, onlarla uzun uzun konuşmak için her olanaktan yararlanıyordu. Onlarla konuşurken, M. Suphi kendini adeta yurdunda, halkının yanında görüyordu. Hâlâ belleğimdedir. Bir kez Yalta'ya gittik. Limana bir Türk gemisi demirledi. Türk denizcilerin geldiğini telefonla bildirdiler. Geç kalmamak için çok ivediliyorduk. Suphi sık sık saatine bakıyor, heyecanı gittikçe artıyordu. Limana vardık. Gemi İstanbul'dan gelmiş. M. Suphi her denizciyle ayrı ayrı konuşuyor, yurdundaki durumla ilgili sorular soruyor, onlara Sovyet Rusya'daki durumla ilgili bilgiler veriyor, yeni çıkan «Yeni Dünya» gazetesini ve daha başka yayınları dağıtıyordu. Rusya işçi ve köylülerinin Partinin yönetiminde yeni bir yaşamı, kapitalistlerin ve pomeşçiklerin (toprak beylerinin) bulunmadığı bir düzeni kurmak için nasıl savaştıklarını, çalıştıklarını büyük bir içtenlikle anlatıyordu...

M. Suphi, Kırım yolculuğu sırasında tanıştığı yeni arkadaşı Orion Aleksakis ile Sevastopol'de sık sık görüşüyordu. Suphi ve Aleksakis, hem karakterleri hem devrim davasına bağlılıkları bakımından birbirlerine çok benziyorlardı. Bu iki arkadaş parti yöre komitesi oturumları dışında da buluşuyorlar, birbirlerinin evlerine gidiyorlardı. ... [Krivoşeyin konağındaki gece toplantılarından] birçoklarında bulundum. Hatırlayabildiğim kadarıyla bir kez, her zamanki Kırım yolculuğundan dönmüştük ve M. Suphi Krivoşeyin'de, oturduğu konakta kalmamı rica etti. Çok geçmeden yoldaşlar toplanmaya başladı. Gelenler arasında: Mirniy, Lenin'in küçük kardeşi Dimitriy İliç Ulyanof, kurulan Kırım Kızılordusu Politik Bölümü Şefi Aleksandra Mihaylovna Kollontay, Sergey İvanoviç Petrikovski — Petronko, Yakov Gorodetskiy ve Stepan Polonskiy de bulunuyorlardı. Çay içtik, sigara tüttürdük ve uzun uzun konuştuk. M. Suphi her zaman olduğu gibi, o gece de bütün gözleri üzerine çekti. Son yolculuktan izlenimlerini anlatıyor, şaka yapıyor, Rusçadan Fransızcaya geçiyordu. Sakalaştık, güldük.

Bir defasında Simferopol'a birkaç günlüğüne, Komintern Yürütme Kurulu üyesi Yan Brezin geldi. Krivoşeyin'de düzenlenen bu gecelere, toplantılara o da katıldı. Suphi Paris'te bulunduğu sıralarda Jaurès'i nasıl delice alkışladığını anlattı. Kollontay da 1912'de II. Enternasyonal'in Kopenhag toplan-

tısından sonra verilen bir sözünde Fransız sosyalistlerinin lideriyle nasıl dans ettiğini ve o günlere ilişkin anlamlarını anlattı. Tek sözle ben bu geceler ve toplantılarda çok ilginç konuşmalar duydum, enternasyonalist devrimcilerle tanışma ve konuşma olanağını buldum. Suphi birçok klâsikleri okumuş, onların yapıtlarını ezbere biliyordu. Ömer Hayyam'dan şiirler okuyor, Golbah [Holbach] ve Lenin'den alıntılar yapıyordu. ...

Odesa'da kaldığım iki hafta içinde Suphi grubunun Türkiye'ye gitmek için yaptığı yoğun hazırlıklara tanık oldum. Suphi Türkiye'nin gelenek ve göreneklerinin bütün inceliklerini, ülkenin politik durumunu derinlik ve genişliğine biliyordu. Çatışan iki politik akımın: İttihatçılarla Hürriyet ve İtilâfçıların politikalarını yakından izliyordu. Bu iki partinin artık 'politik ölümler' olmasına karşın Suphi, çürüyen bu 'ölülerin' Türkiye'nin geleceğini daha uzun bir süre zehirliyeceğini söylüyordu. Suphi, bu düşüncelerinde haklıydı... Denize açılma ve Türkiye'ye deniz yoluyla gizli girme hazırlıklarını hızla sürdürüyorduk. Elimizde birkaç tekne vardı. Hazırlıklar tamamlanınca, küçük gruplar halinde arkadaşlar bu teknelerle denize açılıyorlardı. Yoldaşlarımızı bu uzun ve tehlikeli yolculuğa nasıl uğurladığımızı hiç bir zaman unutmuyacağım. Biz Suphi'yle birlikte. Karadeniz kıyısından ayrılan yoldaşlarımızı uğurlarken: 'acaba bir kez daha görüşebilecek miyiz?' diye düşünüyorduk. İki gün sonra bizim de denize açılmamız gerekiyordu... Bize bir taka verdiler, motoru çalışmıyordu. Motoru onarmaya başladılar, ama bu iş uzun sürdü. Bu arada Denikinciler Odesa'ya doğru saldırıya geçmişti. Biz de Kızıl Ordu askerleriyle birlikte geri çekilmek zorundaydık. Daha sonra bu birliklere Kırım tümenleri katıldı. Bunlar Kiev - Jitomir bölgesinde 12. Kızılordu'yla birleştiler. İ. E. Yakir'in komutasında Güney ordu birlikleri grubunu oluşturdu. Denikinci, Mahnocu ve öteki karşı - devrimci haydut çeteleriyle sürekli savaşlar içinde geçen bu kahramanlıklarla dolu seferin tarihçesi bilindiği için yinelemeyeceğim. Biz Mustafa Suphi ve arkadaşlarıyla birlikte Kiev'den kalkar. bir trenle Moskova'ya vardık... Kırım'dan çıkışımızı uzun uzun anlatmıyacağım. Ama yalnız Mustafa Suphi'nin gerçek bir askere yakışır nitelikte olduğunu söylemek isterim. O, enternasyonalist erleriyle birlikte, peşimize düşen Denikinci ve Mah-

nocu eşkiya kalıntılarına karşı yiğitçe özveriyle çarpıştı. Biz, yolumuz üzerinde birçok haydutları temizledik. Düşmanı yararak kendimize nasıl yol açtığımız üstüne raporu Mustafa Suphi yazdı. Bu belge şimdi Moskova'da Marksizm - Leninizm Enstitüsü arşivindedir. 28 Eylül 1919 günlerini taşıyan belgenin altında 'Türkiye Komünist örgütleri başkanı M. Suphi' imzası vardır... Mustafa Suphi'yi bir süre sonra Orta Asya'ya gönderdiler. 'Yeni Dünya' gazetesini orada sürdürdü. Müslüman halk arasında ajitasyon işleri gördü. Türkmenistan cephesi politik işler bölümünde çalıştı. Enternasyonal birlikleri kurdu. Mustafa Suphi orada, Parti'nin yöre komitesine bağlı enternasyonal propaganda bürosunda da çalıştı. Suphi'nin bu dönemdeki yaşam ve eylemleri üstüne bilgim azdır. Kendisiyle 1920 yazında, Bakû'da, Türkiye Komünist Partisi'nin kuruluşu açıklandığı zaman buluştuk. Öğrendiğime göre, Mustafa Suphi daha 1920 Mayıs'ında Bakû'ya gelmiş.

Biz 1920 yılı Ağustos ayı sonunda geldik. Bakû'ya sadece Sovyetler Birliği'nden değil, birçok doğu ülkelerinden de delege ve konuk geldi. Birçokları buraya kendine tüccar süsü vererek, kimileri sınırı gizlice geçerek (o zamanlar bunu yapmak pek o kadar güç değildi) geldiler....

Mustafa Suphi bana Moskova'da Vanda adında komünist, devrimci Polonyalı bir kadınla evlendiğini söyledi. Vanda Türkiye'ye hep birlikte gitmeye razı olmuş. M. Suphi, tekrar Odesa'dan bir yelkenliyle denize açılan ilk grup Türk yoldaşların ne olduklarını sordu. Ama benim birşeyden haberim yoktu. Yelkenli Karadeniz kıyılarında devriye gezen Fransız savaş gemilerinin eline düşebilirdi. 1920'de Vrangel'in bozguna uğratılmasından ve Kırım'ın kurtuluşundan sonra, evime döndüğümde birşey öğrendim. Onları yakalamışlar. Sevastopol'a götürmüşler ve Vrangelcilerin zindanlarına atmışlar. Bunun arasında, dostum Hırstofor Ayvazyan da vardı. Ayvazyan, devrimci eğilimli bir bekçinin yardımıyla kaçmayı başarmış. Başından çok şeyler geçmiş. Kızılordu'nun gelişine kadar illegaliteye geçmek, gizlenmek zorunda kalmış. Türkiyeli yoldaşların ne olduklarından böylece bir şey öğrenemedik...

Bizim grupla Moskova'ya dönmek, üzere gara gittiğimizde, Mustafa Suphi, karısı Vanda ile birlikte, bizi uğurlamaya gelmişti. M. Suphi'nin eşini dikkatle süzdüm. M. Suphiye uy-

gundu. Uzun boylu, gür, koyu kumral saçlı, tatlı yüzlü, ince, sevimli bir kadındı. Kırım üstüne, kurtuluştan sonra Türkiye'de yapacağımız karşılaşma üstüne konuştuk. Dostça vedalaştık ve ben vagona atladım. Sonra da vedalaştık ve ben vagona atladım. Sonra da gözden kayboluncaya dek pencereden uzun uzun baktım. Kafamdan «tekrar görüşecekmiyiz?» sorusu geçti. Yüreğime acı düştü!»

Bakû'da (Zeki Velidî'yle)

Bir zamanlar Bolşevikken sonraları aşırı sağa kayan merhum Ord. Prof. Dr. Zeki Velidî Togan *Hatıralar*'ında (İstanbul: Tan M., 1969), Başkırđistan Cumhuriyeti'nin başında olduğu halde Sovyet yönetimine karşı ayaklanmak üzere Türkistan'a geçmeden önce 1920 Temmuzunda Bakû'ya gittiğini anlatır:

«Bakû'da Türkiyeli Komünist Mustafa Suphi'nin evinde kaldım. Onu Moskova'dan tanıyordum. O Komünist ise de Rusların Şark siyasetini beğenmiyordu, bilhassa harp esiri olan Türkiyelilerden bazılarımlı 'hakiki Komünist' sayıp kendisini kenara bırakmak istemelerinden dolayı Stalin ve arkadaşlarına küskündü. Bana Bakû'da ikametim müddetince evinde kalmamı teklif eden de kendisi idi. O bizi Azerbaycanlı [Mehmet] Emin Efendizade ve Kırımli Veli İbrahim'e havale etti. Ben onunla çok konuştum. Türkistan'da yapmak istediklerimiz hakkında ona bazı şeyler söyledim. Çünkü Ruslara söylemeyeceğinden emindim» (s. 333).

Zeki Velidî Türkistan'a geçer, ama iki ay sonra Şark Milletleri Kurultayı'na katılacak kendisine yakın kimi delegeleri geriden yönetmek için tekrar Bakû'ya döner: «Bakû'da ben doğrudan doğruya 'Türk Komünist Partisi Merkezi'ne gittim.

3) Bu notla hiç ilgili olmamakla birlikte, Mustafa Suphi'nin biyografisine, aile çevresi hakkında, şimdiye kadar gözden kaçmış olan küçük bir katkıyı kaydetmeden geçemeyeceğim.

Aldaksız bir kaynaktan belirtildiğine göre, Mustafa Suphi'nin kızkardeşi, «edep ve nezahetle mümtaz ve yüksek bir aileye mensup bir hanım kız,» Tefvik Fikret'in zehirleyici dinsiz şiirlerinden etkilenerek Selimiye önlerinde vapurdan kendini denize atıp intihar etmiş. Ali Kemalî Aksüt, Prof. Mehmet Ali Aynî, *Hayatı ve Eserleri* (İstanbul: Ahmet Sait M., 1944), s. 358 ve dn. 1.

Mustafa Suphi'yi gördüm. Parti merkezi binasında partinin âzâsı olan Azerbaycanlı Emin Efendizade'ye ve sonradan Kı-
rım Cumhurreisi olan Veli İbrahimov'a verilmiş dairede, on-
ların misafiri olarak kalacağımı söyledi. Hiç de korkmayın,
dedi. Emin Efendizade aslen Bakûlu olup 1917'de Müsavat
Partisi tarafından Türkistan'a gönderilmişti. Orada kendisiyle
görüşmüştüm. Sonra Türkiye'ye geldi ve Tatarlardan olan
hanımı ile birlikte hâlâ Türkiye'de yaşadığını zannederim.
Sovyetler benim bir Komünist Parti Merkezinde yerleşeceği-
mi hiç zannetmediklerinden burası benim için sağlam bir ka-
le idi.»

Zeki Velidi'nin söylediklerinin doğruluğundan kuşkulana-
mak için herhangi bir neden görmüyorum. Ancak, bundan
Mustafa Suphi'nin bir karşı-devrimciye yataklık ettiği sonu-
cunu çıkartmamak gerekir. Çünkü Zeki Velidi, o tarihte he-
nüz parti üyesidir, fakat milliyetçi bir doğrultuda muhalefet
yapmaktadır. M. Suphi ise açıkça muhalif diye ortaya çık-
mış olmamakla birlikte, onun da Sultan Galiev gibi bir mil-
liyetçiliğe eğilim duyduğu anlaşılmaktadır. *Türkiye'de Sol
Akımlar 1908-1925*, s. 231-33'te çerçeve içinde aktardığım, Et-
hem Nejat'la birlikte Bakû'dan (1920 Kasım ayında olacak)
Ankara'daki Mustafa Kemal Paşaya gönderdiği mektup, onun
bu tutumunu kanıtlayıcı niteliktedir.

TÜRKİYE SOSYAL TARİHİ